

Natora-Macierewicz, Hanna

"Problemy Literatury Polskiej Okresu Pozytywizmu". Seria 2 i 3, pod red. E. Jankowskiego i J. Kulczyckiej-Saloni", Warszawa ; Wrocław 1983-1984

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 25/3, 145-146

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Problemy Literatury Polskiej Okresu Pozytywizmu. Seria 2 i 3 pod red. E. Jankowskiego i J. Kulczyckiej-Saloni. Warszawa—Wrocław 1983 (seria 2) i 1984 (seria 3).

Omawiane opracowania powstały w cyklu publikacji poświęconych poszczególnym epokom naszej literatury w wyniku współpracy Instytutu Literatury Polskiej Uniwersytetu Warszawskiego z Instytutem Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk oraz ze środowiskami polonistycznymi tych wyższych uczelni w Polsce, w których prowadzone są badania nad epoką pozytywistyczną.

Lektura obu tomów nasuwa pewne spostrzeżenia. W większości artykułów głównym źródłem do badań nad pozytywizmem jest ówczesna prasa. Wynika to z faktu, iż ideologia ta w specyficznych polskich warunkach tworzona była na łamach czasopism i im to przypadła główna rola w upowszechnianiu nowego prądu umysłowego. Opracowanie ma więc ścisły związek z piśmiennictwem historycznoprasowym; spróbujmy z tego punktu widzenia cenić badania i ustalenia historyków literatury.

Warto zwrócić uwagę na krótki szkic D. Świerczyńskiej O *pseudonimach literackich okresu pozytywizmu* (seria 2, s. 216—226). Chyba każdy historyk prasy zetknął się z problemem ustalenia autorstwa artykułu czy też utworu literackiego. Ukrywanie autorstwa pod pseudonimem upowszechniło się zwłaszcza w ostatnim czterdziestolecu XIX w. Sprzyjały temu gwałtowny rozwój prasy i zapotrzebowanie na współpracowników o „szybkich piórach”. Wielu z nich pisywało do konkurencyjnych lub o różnych orientacjach pism, często z odmiennych punktów widzenia. Do zatajania autorstwa zmuszały także względy cenzuralne oraz obawa przed represjami ze strony władz. Świerczyńska, omawiając zjawisko pseudonimu literackiego, odwołuje się do kartoteki Instytutu Badań Literackich PAN będącej podstawą przygotowywanego do druku *Słownika pseudonimów pisarzy polskich*.

Dwa szkice E. Ichnatowicz należy potraktować jako cenne przyczynki do dziejów „Tygodnika Ilustrowanego”. W artykule *Kalendarze drugiej połowy XIX wieku jako źródło do badań literackich — „Kalendarz Ungra”* (seria 2, s. 227—240) autorka w interesujący sposób wykorzystwała szczególny rodzaj źródła prasowego, jakim jest omawiany kalendarz. „Józefa Ungra Kalendarz Warszawski Popularno-naukowy Ilustrowany” ściśle związany z „Tygodnikiem” poprzez osobę wydawcy i autorów pomyślany był jako uzupełnienie i kontynuacja pisma. E. Ichnatowicz próbuje ustalić wartość tego typu wydawnictwa dla badań historycznoliterackich. Wykazuje, iż kalendarz brał „świadomy udział w kształtowaniu gustów czytelnich społeczeństwa i kształtowaniu wartości przez to społeczeństwo akceptowanych” (s. 238).

W drugim szkicu, *Rozumienie i ocena naturalizmu w „Tygodniku Ilustrowanym” za redakcji Jenikego* (seria 3, s. 151—169), autorka nieprzypadkowo odwołuje się do krytyk literackich publikowanych właśnie na łamach „Tygodnika”. Magazyn ten należał do najpopularniejszych pism polskich, czytany był nie tylko w Królestwie, ale i poza jego granicami. Miał wielki wpływ na kształtowanie potocznych

poglądów literackich epoki. Analiza tekstów zamieszczonych na łamach „Tygodnika” za redakcji Jenikego dała autorce rzadką możliwość prześledzenia charakteru ocen naturalizmu i ich ewolucji w prawie trzydziestoletnim przedziale czasowym.

Trzy kolejne artykuły: A. Bukowskiego *Ideaty pozytywistyczne w piśmiennictwie pomorskim lat 1850—1870* (seria 2, s. 103—161), K. Chruścińskiego *Przełom pozytywistyczny w Wielkopolsce i na Pomorzu Gdańskim* (seria 2, s. 163—192) i E. Malinowskiej *Nam wojenną sztuką — praca (O problemach pozytywizmu na Śląsku)* (seria 2, s. 193—216) omawiają funkcje prasy regionalnej, jej udziału w rozwijaniu miejscowego życia kulturalnego i literackiego oraz roli w kształtowaniu ideologii „pozytywizmów regionalnych”.

I niezwykle cenny dla historyka prasy artykuł J. Kosteckiego *Czytelnictwo czasopism w Królestwie Polskim w drugiej połowie XIX wieku* (seria 2, s. 273—352). Autor w obszernym, syntetycznym opracowaniu omawia trzy grupy zagadnień: wielkość i strukturę produkcji wydawniczej, sposób rozpowszechniania czasopism oraz zakres i strukturę publiczności czytającej. Rozważania dotyczą lat 1864—1900. Przeprowadzone analizy uzupełnia oddziaływaniem takich czynników, jak polityka władz carskich wobec prasy polskiej (ograniczanie liczby wychodzących periodyków, cenzura, wpływ na metody dystrybucji kolportażu) czy możliwości techniczne drukarni (wydajność maszyn a nakłady pism); zajmując się publicznością czytającą, bierze pod uwagę istnienie dwóch niezależnych obiegu czytelniczych: oficjalnego i konspiracyjnego. Autor operuje ogromnym materiałem statystycznym, opracowanym w trzydziestu trzech tabelach. Artykuł Kosteckiego na tle dotychczasowego dorobku historyków prasy XIX w. zajmuje pozycję wyjątkową. Znajomość czytelnictwa czasopism pozwala historykowi prasy podjąć próbę ustalenia wpływu prasy na świadomość społeczeństwa.

Także rozprawa B. Bobrowskiej omawia zagadnienia dotąd szerzej nie opracowane. W artykule *Kierownicza opinia i krzewicielka oświaty. Dziennikarze warszawscy drugiej połowy XIX wieku o zadaniach prasy (1866—1892)* (seria 2, s. 241—271), autorka stara się odtworzyć pozytywistyczną dyskusję na temat modelu i funkcji prasy polskiej. Podstawę do rekonstrukcji stanowi analiza wybranych wypowiedzi z czołowych pism warszawskiego pozytywizmu, m. in. „Przeglądu Tygodniowego”, „Prawdy”, „Nowin”. Obok głosów wielkich publicystów: A. Świętochowskiego, B. Prusa, A. Wiślickiego, T. Jeske-Choińskiego znalazły się niemniej ważne wypowiedzi anonimowe. B. Bobrowska problematykę tej dyskusji uporządkowała według kilku wątków tematycznych: zadania prasy, modele poszczególnych rodzajów pism i gatunków dziennikarskich, etyka dziennikarska i opinia publiczna. Wnikliwa analiza wykazała, że w specyficznych warunkach polskich nie było istotnych różnic na temat zadań prasy wyznaczanych przez konserwatystów i pozytywistów.

Zaprezentowane wyniki badań pozwalają jeszcze raz podkreślić wartość prasy jako źródła do badań historycznoliterackich, charakterystyki myśli politycznej, oceny stanu świadomości narodowej i historycznej.

Hanna Natora-Macierewicz

Prasa w czterdziestolecium Polski Ludowej. Materiały z seminarium. Olsztyn 15 września 1984 r., Olsztyn 1985.

Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, olsztyński oddział Stowarzyszenia Dziennikarzy PRL oraz redakcja „Gazety Olsztyńskiej” zorganizowały w drugiej połowie 1984 r. sympozjum poświęcone — jak głosi notka Od